

O'ZBEK ADABIY TILINING NAQADAR BOYLIGINI O'Z ASARLARIDA YAQQOL TASVIRLAY OLGAN BUYUK ADIB — ABDULLA QODIRIY!

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7854457>

Mexribonova Sitora Azamat qizi

I. Karimov nomidagi

Toshkent davlat texnika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek jadidchilik maktabi siymosi – Abdulla Qodiriyning ijodi, uning Vatani, millati uchun qilgan fidoiyligi, “O'tkan kunlar” romanining o'ziga xosligi va o'zbek tilining so'z boyligi kabi masalalar muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Istiqlol, roman, adabiyot, millat, ma'naviyat, lahja, jaholat, tarix, jadidchilik, jumhuriyat, “durri bebaho”.

KIRISH

Abdulla Qodiriy o'z davrining buyuk ilm mutaffakirlaridan biri sifatida Vatan va millat taqdiri uning istiqrolli haqida qayg'urdi. Zamon taloto'plari adib qalbini iztirobga soldi. “O'tkan kunlar” romani orqali xalqning milliy ongini uyg'otmoqchi, “tariximizning eng kir, qora kunlari”- yurtni mustamlaka balosiga yo'liqtirgan keyingi noahil “xon zamonlari”dan so'z ochib, bu ayancli haqiqatdan xalqqa saboq bermoqchi bo'ldi¹⁷⁴.

Romanning ma'no-mazmun doirasi nihoyatda keng. Unda xilma-xil insoniy taqdirlar, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy, oilaviy-ishqiy muammolar qalamga olingan. Biroq ular orasida yurtning taqdiri, mustaqilligi masalasi alohida ajralib turadi. Asarning bosh qahramonlari Otabek va Yusufbek hoji shu yurt istiqloli, farovonligi, osoyishtaligi yo'lga hayotini, jonini tikkan fidoyi kishilar sanaladi.

“O'tkan kunlar” romani bamisoli ulkan va tiniq ko'zgu, unda o'zbek millatining muayyan tarixiy sharoit, vaziyatdagi turmushi, urf-odatlarini, ruhiy- ma'naviy dunyosi, bo'y-basti, qiyofasi keng ko'lamda aniq-ravshan tasvirlanadi. Romandagi uchlik - oshiq, ma'shuqa va ag'yor, bir qarashda, an'anaviy ishq dostonlarini ham eslatadi. Unda Otabek bilan Kumushning toza muhabbati, ishqiy kechinmalari, baxti va baxtsizligi juda zo'r mahorat bilan ko'rsatiladi. Asardagi juda kam insonlar qalbidan chuqur joy oladigan bir “durri bebaho” - ishq-muhabbat tuyg'usiga doir inja tafsilotlar kitobxonni hayajonga soladi. Otabek bilan Kumushning saodatli onlaridan mahrum etgan fojiviy sahnalar kishini chuqur o'yga toldiradi. Muallif oshiqning ishqiy sarguzashtlari bahonasida muayyan tarixiy davrni - Turkistonning rus bosqini arafasidagi ahvoli, qora kunlarini ko'z oldimizda gavdalantiradi. Ayni damda o'lkaning

¹⁷⁴ I.Sulton. Adabiyot nazariyasi. Avtor nutqi va personaj nutqi. Toshkent:O'qituvchi,2010.199 bet.

tutqunlikka tushishining bosh sababi jaholat, qoloqlik va o'zaro ichki nizolardir, degan fikrni g'oyat ustalik bilan asarning mazmun-mohiyatiga singdiradi.

Qodiriy asarlaridagi sehrli jozibaning omillaridan biri uning milliy tilidir Adib asar yozish uchun poydevor bo'ladigan manba qidirgan paytda o'zbek xalqiga tegishli bo'lgan jozibador, madaniy va go'zal til shaklini ham izladi. Manbani xalq og'zaki ijodidan topgan bo'lsa, bunday til shaklini adabiy tilimizga asos bo'lgan lahjalarimiz va ularning zahirasi hisoblangan shevalarimizdan izladi va topishga muyassar bo'ldi. Shu asnoda barcha shevalarimiz adabiy til uchun bitmas-tuganmas xazina ekanligiga amin bo'lgan holda buni amalda isbotladi. Aslida sheva mulki hisoblangan leksik birliklarimizni adabiy tilimizga olib kirdi. Holbuki adabiy tilda ularning o'rni bo'sh edi, ana shu bo'shlikni to'ldirishda ham Abdulla Qodiriyning xizmati beqiyosdir. Undagi so'z tanlash jarayoni xuddi rassom surat uchun rang tanlash misoli yorqin aks etgan. Buni adibning asarlarini o'qiyotgan paytda his qilasiz. Yozuvchi o'zbekona sodda so'zlashuv tarzini romanlariga olib kirib, asarlari tilining jonli va hayotiyiligini ta'minladi. Bu o'z-o'zidan bo'lgani yo'q, chunki adibning o'zi xalq orasida yurib ustachilik, ya'ni uylarning tomini yopish bilan shug'ullandi. Keyin mahallasidagi tashlandiq yerni tozalab, unga jon bag'ishlab bog' yaratdi. Oddiy insonlar bilan yaqin munosabat, jismoniy mehnatdan rohatlanish hissida tiniqlashgan aql ana shunday badiiy jihatdan mukammal, kitobxonni o'ziga rom etadigan asarlarning yaratilishiga zamin bo'ldi.

Biz badiiy asarlarda muallif nutqining ahamiyatini o'rganar ekanmiz, o'zbek milliy romanchiligi asoschisi A.Qodiriyning "O'tgan kunlar" hamda "Mehrobdan chayon" romanlarida muallif nutqining juda ajoyib shakliga duch kelamiz.

- "Kumushbibi uyqudan turib favqulodda bir holga uchraydi: bir kechada hammaning tushiga "to'y" kirib chiqqan¹⁷⁵.

- To'y uchun yangi ko'rpalar qoplamoqchi bo'ladilar, par to'shaklar olmoqchi bo'ladilar, kuyov uchun qanday kiyim yarashmog'i ham bahs qilinar, Oftob oyim eriga oltin kamar olmoqqa buyuradir... Tavba, demay chora yo'q: Oftob oyimning kuyovlari kim, qaysi qizlarini erga beradilar, ularning Kumushbibidan ham boshqa qizlari bormi? Ularning qizlari yolg'iz, demak, Kumush erga beriladir...

- Tushunarli gap emas:

- Erga kim tegadir?

- Kumush!

- Kumushbibi kuyovni yoqtiradimi, yo'qmi? Bu to'g'rida uning fikrini bilish kerakmi, emasmi?

- So'zlashish ham kerak emas, bildirish ham.

- Nega?

- Chunki odat shul? Kumush ota -ona yoqtirgan kishiga rozi bo'lish uchun majbur"

¹⁷⁵ A.Qodiriy. "O'tkan kunlar" Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti,1974.47bet.

Mazkur badiiy nutq bayonini o'qigan kitobxon, albatta, ikki qahramon so'zlashayotgan dialog bo'lsa kerak, deyishi mumkin. Sinchiklab e'tibor bersangiz, bu nutqda hech qanday qahramonlar ishtirok etmayapti. Qizig'i shundaki, yuqoridagi ko'chirmani yozuvchi qahramonlar nutqiga ham yuklashi mumkin edi. Ammo Kumushbibining uyqudan uyg'onishi, bir kechada hammaning tushiga tuy kirib chiqishi, tuy uchun yangi ko'rpalaru par to'shaklarni tayyorlash kabi badiiy tasvirlarni faqatgina hokim nutq izohlab berishi mumkin. Izohdan anglashiladiki, muallif nutqining milliyliigi har bir so'z va iboralarda yaqqol ko'zga tashlanib turadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Aytish mumkinki, yangi o'zbek adabiyotida epik obraz va epik rivoyat (bayon), avvalo, Abdulla Qodiriydan boshlangan bo'lib, bunda uning xalq og'zaki ijodi va yozma mumtoz adabiyotdagi poetik tasvir shaklini, romantik ifoda usulini realistik nasrga nihoyatda tabiiy ko'chirgani ulkan kashfiyot bo'ldi.

Abdulla Qodiriy asarlarida milliy ruh va folklor an'analari uyg'unlashib, ijodkorning o'ziga xos, betakror uslubini namoyon qiladi. Shu boisdan ham kitobxonlar tomonidan Abdulla Qodiriy asarlari qayta- qayta o'qib mutolaa qilinadi va har gal o'qiganingizda o'zgacha taasurotga ega bo'lasiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Qahhor. Asarlar. T VI. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1970. 411 – bet.
2. O'.Nosirov. Ijodkor shaxs badiiy uslub, avtor obrazi. Toshkent:Fan,1981.109 -110 betlar
3. A.Qodiriy. "O'tkan kunlar" Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti,1974.47 bet.
4. I.Sulton. Adabiyot nazariyasi. Avtor nutqi va personaj nutqi. Toshkent: O'qituvchi,2010.199 bet.
5. Botirova Sh.I. (2018). The Role of Artistic LiteratureIn The Spiritual Development of Youth. *Mirovaya nauka*, 5(14), 26-28.
6. Botirova Sh.I. (2019). Poetics of artistic psychologism. *Teoriya i praktika sovremennoy nauki*, 2(44), 31-34.
7. Botirova Sh.I. (2018). Symbolic-figurative talk and psychological relations. «*Ekonomika i sotsium*». 12(55), 114-118.